

Sociosistem-v-tranziciji*

Uvodna razlaga o pristopu in poti mišljenja

Že desetletja prevladuje družbenozgodovinski trend, ki neusmiljeno pelje k točki, ki jo ima luhmannovski sistemski funkcionalizem za svojo poanto. Sfero prazne subjektivnosti, ki so jo že po Heglovi smrti začeli opuščati vsi resni imperativi (A. Gehlen), ta funkcionalizem končno izčisti do skrajnih konsekvenc. V tem "velikem pospravljanju", s tem da se transmutirajo v sisteme, izginejo še sami subjekti. Takšna "fatalna strategija" (J. Baudrillard) zapečati "konec individualizma", ki ga je Adorno še vedno razumel negativno-dialektično in ga ožigosal kot samokrivdo človeštva. Danes nas torej ne more več skrbeti hitro in ireverzibilno naraščajoča nemoč subjekta, postavljena nasproti krožnim procesom samoreferenčnosti sveta sistema, nad katerim svet življenja nima skoraj nobenega vpliva več. Luhmann se je enostavno otesel takšne anahrone nostalgije metafizike subjektivnosti, zaradi katere so trpeli Heglovi "desni" dediči prve generacije, pa pozneje Hans Freyer in Joachim Ritter, Arnold Gehlen, Lukacs in drugi, ki so izhajali iz hladne konstatacije, da so strukture intersubjektivnosti že razpadle in da so se individui izločili, tako rekoč odlepili iz svojega sveta življenja. Zaradi tega osebni in socialni sistemi

** Ta prispevek je del avtorjevega podprojekta z naslovom "Vpliv medsebojnega odnosa civilne družbe in političnega podsistema na družbeno regulacijo sociosistemov v tranziciji", izdelanega v okviru projekta "Družbena regulacija v sistemsko-teoretski perspektivi". Nosilec projekta je dr. Frane Adam (Center za teoretsko sociologijo – IDV, FDV, Ljubljana), financira pa ga ministrstvo za znanost in tehnologijo.*

¹ Jürgen Habermas,
**Filozofski diskurs
 moderne**, Globus, Zagreb
 1988, str. 330.

ustvarjajo zase obrobne svetove, ki koeksistirajo – vse od popolne ravnodušnosti do sovražnega antagonizma. V duhu nosilnega metodološkega postulata moderne znanosti je drža systemskega funkcionalizma glede na to popolnoma vrednostno nevtralna. V tem ga ne more omajati niti kruto dejstvo, da je nujna posledica planetarne hipersistematizacije v resnici vedno marginalizacija sveta življenja, ki bi, kot ironično pravi J. Habermas, “mogel preživeti samo takrat, ko bi se transformiral v medijsko voden podsistem, vsakdanjo komunikacijsko prakso pa bi odvrzel kot kačjo kožo.”¹

Za vsako sodobno mišljenje, ki je v sebi zadržalo vsaj bled spomin na um, *še vedno ostaja problem* vsako takšno nadomeščanje samoodnosnega subjekta s samoreferenčnim sistemom, h kakršnemu se zateka teorija sistema ne glede na doslednost in učinkovitost, s katero je takšna substitucija izvršena, in znanstveno-strokovni diskurz, v katerem je eksplicirana. Takšno mišljenje se ne pusti zmešati niti visoko sofisticiranim aparatom niti univerzalnim eksplanatornim ambicijam teorije sistema. Na drugi strani se ta prispevek izogiba nevarnosti, da bi šel po sledi znane Marxove prerokbe, da bo, če pride do spodrsljaja revolucionarne prakse, nastopilo stanje barbarstva, za katerega bo značilno nepreklicno in popolno subsumiranje sveta življenja pod imperativ procesa sistematično-sistemske eksploatacije, ločene od kakršne koli uporabne vrednosti, konkretnega dela, avtentičnih potreb in zgodovinskega smisla. Če se pri Marxu po uspešni revoluciji osamosvojeni sistemski funkcionalni sklopi raztopijo v Nič, je za Luhmanna svet življenja že zdaj izgubil kakršen koli smisel in pomen v danes funkcionalno diferenciranem, kibernetično upravljanem ter totalno nadzorovanem svetu sistema.

Svoj *telos (namen)* in *methodos (pot)* namerava ta poskus v nadaljevanju odkriti nekje med sistemskim funkcionalizmom in radikalnim humanizmom, saj v obeh horizontih ostaja nevidno in netransparentno prav osrednje vprašanje *medigre sveta sistema in sveta življenja*: kaj vzpostavlja njuno *usodno skupnost* (Gemeinschaft) in kako se utemeljuje, ohranja, preigrava medsebojni odnos sodelovanja in nasprotovanja sistemskih imperativov, zakonitosti strukture in dinamike sistema na eni strani in principa samoregulacije sveta življenja na drugi? Kakšen je povratni učinek tipičnih življenjskih form in procesov znotraj civilne družbe, denimo kulturne reprodukcije, socialne interakcije, socializacije in podobnih na podsisteme politike, gospodarstva, znanosti itd.? Kako razumeti kvalitativno nove fenomene, ki jih označujemo kot *gemischt-fenomene postmodernega sveta*, ki se v najrazvitejših zahodnih političnih sistemih danes porajajo kot gobe po dežju in se reciklirajo kot plod kompromisne strategije,

s katero svet življenja reagira na porast kompleksnosti in brezcilnosti gospodarskih procesov in državnega aparata v obdobju, ko se zaključuje zgodovinski projekt monopolizacije družbene moči? Če se v *postmodernem stanju* (J-F. Lyotard) svet življenja ne more izločiti iz vidnega kroga razmišljanja, kot kak luhmannovski "podkompleksni" neprebavljeni ostanek ali derridajevski "dekonstruirani" stranski proizvod sistema, potem je prav področje fenomenov tisto, ki predstavlja legitimni spoznavni interes filozofije ali sociologije, ki za seboj še nista porušili vseh mostov za predrefleksivnim in fenomenološkim izkustvom krize, v katero se je zapletla sodobnost.

Iz celote orisanega diskurza² smo za potrebe tega prispevka izbrali samo tisti, pravzaprav bistveni segment, ki se nanaša na razsvetljevanje in razumevanje medsebojnega odnosa med zakonitostmi, ki regulirajo funkcioniranje političnega podsistema in pravili družbene samoregulacije, njuna interakcija pa bistveno vpliva na performativnost celote sistema – moderne države. To razmerje nas ne bo zanimalo *per se*, temveč predvsem v pogojih *tranzicije*. Postalo je namreč jasno, da ima vključitev tega dejavnika v igro poleg praktične relevantnosti za razumevanje, koordiniranje, kontroliranje in krmiljenje procesov, ki smo jim ravnokar priča, tudi pomembne teoretične reperkusije v primeru vsakega poskusa racionalne konceptualizacije ali napovedovanja trendov nadaljnjega razvoja transformacijskih procesov, ki se v tem času odvijajo na tleh post-socialističnih držav srednje in vzhodne Evrope. Glede na to, da so takšne kvalitativne, hitre, večpomenske in multidimenzionalne družbene spremembe po svojem značaju nove, nepričakovane in nepredvidljive metamorfoze v mediumu novoveškega zgodovinskega projekta *modernizacije*³, in glede na to, da torej niso *deja vu*, sledi, da ostajajo, če jih opazujemo samo iz perspektive klasične luhmannovske teorije socialnih sistemov, le nekakšni *netransparentni rezidumi*.

1. Fenomen postsocialistične tranzicije

Če so se botri, ki so nadeli ime procesu temeljnih družbenih sprememb, do katerih prihaja v obdobju postsocializma, pri odločitvi za samostalniki latinskega porekla ženskega rodu obnašali vsaj kolikor toliko racionalno, potem imamo dobre razloge, da predpostavimo, da so v pomenskem potencialu in etimologiji termina *transitio*, *transitionis* našli eksplanatorno sposobnost, prek katere je ta zmožen obelodaniti vsaj nekaj malega od eidetskega bistva tega fenomena. Že prerefleksivno izkustvo nam namreč pokaže, da je *tranzicija* tista oblika in način spremembe, pri

² O katerem smo že razpravljali na drugih mestih: cf. Jelovac, 1991; 101–117 in Jelovac, 1995; 67–74.

³ V sodobni sociologiji se pojem "modernizacije" nanaša na prehod iz tradicionalne, izkoderificirane, relativno imobilne in neinovativne (izročilo zavezane) družbe v diferencirano, mobilno in inovativno moderno družbo...modernizacija je / torej / povezana s sposobnostjo družbenega oziroma institucionalnega sistema, da generira inovacijske impulze ter absorbira spremembe in konflikte, ki jih sproža proces difuzije inovacij oz. proces modernizacije." F. Adam, (1989) Sociološki pojem modernizacije, Naši razgledi, št. 17 (904), Ljubljana, str. 500.

⁴ Ta termin najdemo pri poznem Heideggru v njegovem poskusu, da bi našel pravo besedo, s katero bi izrazil usodo metafizike Zahoda na eni strani, ter tisto, za kar meni, da je imel v mislih pozni Nietzsche s svojimi "nesodobnimi razglabljanji", na drugi. Čeprav Nietzsche ni eksplicitno uporabljal termina *Verwindung*, je po Heideggrovi interpretaciji implicitno uporabljal njegov pomenski potencial pomena v prizadevanju, da bi razumel bistvo zgodovinskega procesa metamorfoze moderne v postmoderno. *Verwindung* pomeni neko prehajanje v smislu: 1) poglobljanja, požiranja, žretja; 2) ozdravljanja, prebolevanja, pregorevanja; 3) ovijanja, zvijanja, zapletanja, zamotanja, zavrtanja (tudi v prenesenem pomenu, da nekdo nekoga "vrti" v krogu). Ravno to je imel v mislih Heidegger, ko je v svojem posthumno objavljenem intervjuju v *Der Spiegelu* (Hamburg, št. 23, 1976) poskušal izreči, v čem je "največja nesreča mišljenja". Njegov filozofski testament se zaključuje z besedami: "Za današnje ljudi je veličina tistega, kar je treba misliti, prevelika. Mogoče bi se morali potruditi graditi na ozkih in nedaljnosežnih stezah nekega *Verwindunga*."

kateri ne gre samo za transformacijo (metamorfozo) neke socialne strukture ali dinamike, ampak da je pri tem v ospredju prehajanje od nečesa k nečemu. Obseg termina tranzicija združuje v sebi odtenke pomenov, kot sta *prestop in prehod* iz enega stanja v drugo. Ta termin hkrati označuje *prebeg* iz enega sistema (izvirno pri starih Rimljanih: stranke ali stanu) v drugega. V primeru današnjih držav, t. i. novih demokracij, tranzicija poimenuje tisti družbeni proces, s katerim začnejo te po zlomu boljševiškega realsocialističnega režima pospešeno uveljavljati paradigmo zahodnega sociosistema, ki so ga še do včeraj ideološko silovito podcenjevale, mu ugovarjale in ga praktično-teoretsko delegitimirale.

Vsaka besedna raba, ki je pognala korenine v polju javnega komuniciranja/delovanja, je vedno do določene mere *replika* prevladujoči navadi, iz katere izhaja ali s katero se sooča in ji oporeka. V tem pogledu tranzicija ni nikakršna izjema, saj v svoji pomenski konstituciji v javnosti poleg svojih pro-konotacij teži tudi k temu, da bi bila ugovor, povračilo tisti magični besedi iz realsocialističnega besednjaka, na katere slabotna ramena se je zvalilo skoraj celotno breme artikulacije Heglove in Marxove dialektike zgodovine. Gre seveda za *Aufhebung*. V tem smislu želi *tranzicija označiti neko distanco, razdaljo, odmik od Aufhebung*. V svoji contra-konotaciji tranzicija torej noče iti po poti preseganja, prekašanja, prevladovanja, po kateri je šlo v t. i. prehodnem obdobju realsocialistično podvzetje *zavestnega obvladovanja življenja*. Zato, da je tak epohalni poseg nosil v sebi skupaj s sindromom pretencioznosti tudi kal neuresničljivosti, je najtrdnější dokaz prav način, kako je doživel svoj konec. Ni namreč doživel herojske smrti junaka na bojnem polju, temveč se je skrhal, implodiral v farsu, ki je bila še najbolj podobna zmečkanju žabe. Če je torej doba, ki se poraja na drugi strani "prehodnega obdobja v komunizem", v svoji osnovi postsocialistična, potem se je konstituirala prek mehanizma *Verwindung* (če raje zaupamo nemškemu korelatu izraza tranzicija⁴).

Na podlagi doslej sprožene hermenevtike smisla tega krovnega *terminusa technicus* se nam odpira horizont, v katerem postaja manj presenetljiva *inherentna aporetičnost* tistega *sklopa dogajanja* (Geschehen), ki v sebi *skriva/odkriva* sam fenomen tranzicije. Vsako tranzicijsko podvzetje vsebuje tudi občutno dozo zvijačnosti. Izvirna evidenca, do katere se lahko glede na problem, ki je v žarišču našega zanimanja – razsvetljevanje značaja interrelacij med politiko kot podsistemom socialne regulacije in civilno družbo kot sfero socialne samoregulacije, – prebije bistveno, mišljenje kaže prav na to:

(a) da je primarna vloga politike in civilne družbe v ustvarjanju predpogojev za normalno funkcioniranje sistema v bližnji

prihodnosti, saj brez njihove izpolnitve ne more biti nikakršnega sistema – ne danes, ne v prihodnosti. Paradoksalnost take vloge je v tem, da se *še*le v nekem prihodnjem stanju sistema pričakuje, da *začnejo delovati predpostavke*, ki so že konstitutivni pogoji za njegov dejanski (kar pravzaprav pomeni normalen) obstoj. Odtod sledi, da je v času *prehajanja-k-sistemu* njegovo stanje v bistvu *abnormalno, fragilno, krizno in podobno*. Na njegovo nesrečo taka raven aporetičnosti sklopa dogajanja implicira takšno stopnjo kontingentnosti dogodkov, ki se izmika možnosti teoretske konceptualizacije ter eo ipso racionalnega napovedovanja prihodnjega stanja sistema. Brez teh je v *še-ne-sistemu* (*Noch-nicht-System*) vsako krmiljenje z operacijami, z njegovimi deli, sklopi in *še-ne-sistemom* v celoti načelno obsojeno na naključnost.

(b) Glede na to, da so pogoji, interakcije ter funkcije znotraj *še-ne-sistema*, kakršnega v obdobju tranzicije srečujemo v javnosti, po definiciji *neregularni, spremenljivi in nestabilni*, implicira, da pridobivajo zgolj *začasni, manevrsko-taktični značaj*. Namesto da bi bili *strategeme* krmiljenja sistema, postanejo le paliativni ad hoc ukrepi, zamišljeni in izvedeni za to, da kratkoročno pogase požare in s tem nepredvidljivo pojavljajoče se težave vsaj trenutno “pometejo pod preprogo” v pričakovanju, da bo nekega lepega dne prišlo normalno stanje sistema, v katerem se takšne težave že v principu ne bodo mogle več pojaviti.

(c) Glede na to, da se postsocialistična tranzicija kaže kot proces hitrih, mnogovrstnih, večslojnih in polivalentnih socialnih sprememb, ni nič nenavadnega, da jo spremlja veliko *naključij, ambivalenc in anomalij*. V takšnih okoliščinah lahko podsystemi, ki nas zanimajo, učinkovito delujejo le pod pogojem, da so organizirani na način *kriznega menedžmenta*, saj lahko le tako pokažejo svojo zmožnost, da lahko učinkovito utemeljijo in uokvirijo stabilizacijo *še-ne-sistema* (ter *ipso facto* njegovo bolj *zaželeno (wishful) imanentno metamorfozo*) v normalni sociosistem⁵ – v nasprotju s *transcendenčno konverzijo*, v katero se neizogibno prej ali slej zataknejo vsi poskusi prelomov kot radikalnih družbenih sprememb – od izrednega stanja do revolucije.

(d) Če nosi v sebi vsaka družbena struktura sledove nekega (kulturno-zgodovinskega) pomena in če ima vsaka socialna funkcija neki namen, potem mora biti tako tudi v primeru postsocialistične tranzicije, pri kateri je že iz samega imena razvidno, da je to neko *teleološko* naravnano socialno gibanje. Če je brezciljno, nesmotrno socialno gibanje

⁵ O *aporijah ene izmed takšnih soft-absorpcij avtoritarnega režima, njegove mehke “kreativne destrukcije” (J. Schumpeter) oz. “dekonstrukcije” (J. Derrida), ali kakor bi rekli sami, notranje inhibicije hiperpolitičnega, bo nolens volens še marsikaj rečeno, vendar ob kaki drugi priložnosti.*

contradictio in adjecto, potem mora imeti tudi postsocialistična tranzicija nekakšen jasno določen cilj prehajanja. Vendar se tu pojavijo težave, ki niso samo rezultat pluralizma, polivalence in multidimenzionalnosti ciljev, ki implicirajo multipragmatično naravnost celotnega procesa, temveč najpoprej plod neke imanentne ambivalentnosti fenomenov postsocialistične tranzicije. Aporetičnost ciljev je namreč rezultanta dveh divergentnih vektorjev. Prvi je intencionalno usmerjen k begu od realsocialistične utopije in njenega tuzemskega uresničevanja v obliki avtoritarno-totalitarne države. Ta cilj *bega od ...* bi v duhu terminologije M. Webra lahko imenovali "odčaranje" (*Entzauberung*). Drugi je, v nasprotju s prejšnjim, premik k neki novi destinaciji. Ta *cilj k ...* je prehod k nečemu, kar je sistemu-v-tranziciji zunanje. To *Drugo*, ki deluje kot vzor ter eo ipso gibalo socialne akcije, je model moderne demokratične Države-Nacije. V svojem temelju ima taka teleološka naravnost naravo *zapeljevanja* (*seducere*). Zapeljevati pomeni – ukiniti se kot kavzaliteta preteklosti (*causa efficientis*) in se teleološko (*causa finalis*) konstituirati kot tisto, kar je nezadržno prihajajoča intencionalnost družbene realnosti. Hkratna prisotnost odčaranja in zapeljevanja ustvarja napetost (tenzijo), ki je izvor permanentne krize in stresnega stanja v obdobju tranzicije. Ta fenomen bi lahko poimenovali *tranzicijski šok*.

(e) Če mu že uspe vsaj pragmatično prevladati krizo ambivalence ciljev, preostane še-ne-sistemu problem, na katerega je že davno opozoril Marion Levy, in sicer, da je pretirano poenostavljeno in naivno vsako tisto razumevanje modernizacije, ki hoče vzorec relativno modernizirane družbe preprosto uporabiti za družbo, ki bi to šele hotela postati. Tega se današnji politični voditelji držav v postsocialistični tranziciji, ki mislijo, da je dovolj usmeriti krmilo na Zahod, in že se bo vse samo od sebe uredilo, ne zavedajo v zadostni meri. Ne samo, da *čista vesternizacija oziroma amerikanizacija še ni tranzicija*, ampak je celo dodatni dejavnik destabilizacije, saj spregleda, da je tranzicija kot projekt/podvzetje pospešene modernizacije v svojem temelju aporetična, jih je glede na to, da se ne more opirati na imanentne smotre družbenih sprememb, prisiljena iskati tam, kjer jih ne more najti. Tranzicija za svoje zunanje vzorce ne more uporabljati reperjev, smerokazov, organizacijskih matric in ciljev, ki so jih v drugih zgodovinskih okoliščinah uporabljale družbe, ki so svoj proces modernizacije prehodile po postopni evlucijski poti, saj bi s tem zapadla v paradoksalni poskus *ponavljanja neponovljivega* ali *imitiranja*⁶ tistega, kar se upira vsakršnemu posnemanju v bistveno drugačnih okoliščinah. Če torej ni čvrstih paradigmatskih vzorcev družbenih sprememb,

potem je postsocialistična tranzicija proces, ki je neizogibno prepuščen boginji Fortuni (t.j. omahljivi naključnosti).⁷

(f) V primeru, da politika in civilna družba ne uspeva v tej svoji pred-vlogi, lahko z veliko stopnjo verjetnosti pričakujemo začetek regresivnih procesov *disociacij še-ne-sistema* demokratične države v neko *agregatno stanje ali fragilni konglomerat*, v katerem vlada nizka intenzivnost funkcioniranja, "šlajfjanje" na mestu, družbeno razsulo, razkrajanje vseh vrednosti (anomija), entropija moči in podobno. Takšna implozija postsocialistične tranzicije bi ustvarila plodna tla za vznik ekscesnih dogajanj, anomalij ter izvensistemskih potez posameznikov in skupin. V takem izrednem stanju interesno-funkcionalna diferenciacija kompleksnosti ne bi bila le v stagnaciji oziroma stagflaciji, ampak bi bila lahko s poenostavljenim uravnavanjem in izenačevanjem vsake kompleksnosti, konstelacije ali konfiguracije, ki se zazdi nevšečna Gospodarjem Trenutka, tudi zelo resno ogrožena. Če bi se postsocialistična tranzicija, podobno kakor njen bližnji prednik -prehodno obdobje, tudi tokrat izkazala kot masiven socialni projekt "generalnega pospravljanja" (sistema s pretežnim poudarkom na formalno-proceduralni plati), brez lastne kulturne identitete, življenjskih impulzov ter mehanizmov kontinuiranega generiranja inovacij, potem takšno pospešeno prehajanje ne bo imelo drugih učinkov kot le tančico ideološke fantazme. Le-ta je tako ali tako vedno pri roki Gospodarjem Trenutka, ki se sprašujejo kako bi lahko lažje "prenesli okrog" ter prepeljali svoje poslušne podložnike žejne prek vode. Z Nietzschejevimi besedami bi bil to samo še en (ne)navaden – "zev med dvema ničema". Če temu dodamo še dve pomembni empirični dejstvi: (1) da so bile startne pozicije držav k postsocialistični tranziciji dejansko zelo različne in (2) da poleg tega vsi ti *latecomers* (države zamudnice v modernizaciji) – (do določene mere) z izjemo Slovenije, na začetku niso izpolnjevali niti osnovnega strukturalnega predpogoja za vzpostavitev demokratičnega socio-sistema – tržnega gospodarstva, potem je samo na sebi razumljivo, zakaj je o tem sklopu družbenega dogajanja mogoče formulirati družboslovno teorijo v nekem, za moderne navade precej neobičajnem smislu. Videti je, da nam preostane namreč le iskanje v smeri klasične aristotelske praktične filozofije, ki ima za to priložnost pri roki že izdelan aparat t. i. *topike*. Njena infrastruktura, v celoti usmerjena k razreševanju neponovljivih (unikatnih) problemskih situacij praktičnega življenja, se naslanja na t. i. "obča mesta" (topose, locije), kjer strnjuje kompatibilne izkušnje, ki so se izkristalizirale v sorodnih vrstah situacij. V tem smislu se je mogoče opreti na argument, da je *postsocialistična tranzicija visokorizični proces poistovestitve* (*Zeitvergleichung*)

⁶ *Seveda na tem mestu ne želimo trditi, da smo pripravljeni spregledati pomembnost fenomena posnemanja ali mu odreči vsako relevantnost kot dejavniku v oblikovanju evropske kulture. Ne glede na to, ali gre pri tem za nezavedno ali zavestno (namerno, hoteno, k določenemu cilju naravnano) imitacijo, predstavlja ta osnovni socialni mehanizem pridobivanja znanja, moralnega oblikovanja osebnosti in njene socializacije na podlagi veljavnih/uveljavljenih kulturnih standardov/paradigem obnašanja in delovanja. Imitacija funkcionira tudi na ravni srečevanja različnih kultur, tako da omogoča njihovo komunikacijo, medsebojni vpliv in kohabitacijo v pogojih multikulturnih družbenih skupnosti. Naš skepticizem do relevantnosti imitativne dejavnosti družbenih akterjev znotraj še-ne-sistemov v postsocialistični tranziciji je treba torej razumeti predvsem kot prepotrebno kritično distanco do slepega posnemanja, hlapčevskega sledenja tujim vzorcem in idealom, nereflektiranega epigonstva zahodnih modelov družbene ureditve, čistega plagiranja njihovih življenjskih slogov, vrednostnih norm in političnih praks/form ter nepremišljenega ustvarjanja plodnih tal za množično sugestijo, kolektivno hipnozo in javno evforijo, ki v zavesti državljanov in relevantnih političnih akterjev inducira popolno amnezijo eksplicitne problematizacije tako bistvenih vprašanj, kot so: kaj, kdaj in kje je sploh*

nujno nekaj imitirati? Čemu se pri tem ne da izogniti? Na kakšen način je treba vse to izpeljati? Do kakšne mere je možno iti v posnemanju Drugega/ drugečnega, ne da bi pri tem ogrozili jedro lastne nacionalne, kulturne in zgodovinske identitete? In končno, kakšne transferenčne matrice se morajo oblikovati, da bi bil sploh mogoč medsystemski diskurz pretoka informacij med različnimi kulturami in da bi bil s tem omogočen operativni transfer kulturnih komunikacij med socio-sistemi razvitih družb kot vzorov ter njihovih bolj ali manj nerazvitih še-ne-sistemov v tranziciji kot imitatorjev?

7 Prav v tej smeri G. Tomc brez predsodkov sklepa takole: "Tranzicija, ki smo ji priča, ne vodi nikamor, saj je kontinuirani proces sprememb, na katerega vplivajo številne nepredvidljive kontekstualne situacije" (G. Tomc, 1994; 31). Skrajno konsekvenco takega izhodišča najdemo v Borgesovi zgodbi Loterija v Babilonu. To je paradija neke družbe, v kateri je loterija požrla vse institucije, saj je prišlo do interpolacije Naključja v vse pore družbenega tkiva. Rezultat takega poigravanja z družbeno strukturo je veslošni indeterminizem. V takem arbitrarnem sistemu Naključnost koincidiра z absolutno mobilnostjo. Trenutna menjava (tauschen) vseh usod zadovoljuje željo po polivalenci, ki pomeni jedro radikalno izpeljane demokracije.

matric družbenega obnašanja, v katerih se manifestira neistočasnost istočasnega. S tem, da se reflektirano soočijo s kontingentnostjo in nepredvidljivostjo družbenega razvoja sociosistemov na različnih stopinjah realizacije novoveškega projekta modernizacije in pri tem izhajajo iz specifičnih predmodernih izročil, kvazi modernih ideoloških vzorcev in različnih lastnih kulturnih identitet, poskušajo sistemi-v-tranziciji pognati v tek proces pospešene posodobitve. Tak projekt jih sili, da med vzpostavljanjem nove družbene realnosti iščejo nenačelne, kompromisne in praktične odgovore na izziv modernizacije, ki imajo pogosto značaj eklektičnega spajanja izomorfni, homeopatskih, homologskih ter endogenih matric obnašanja in strategij delovanja na eni strani ter heterogenih, alopatskih, paraloških in eksogenih paradig na drugi. Njihova kohabitacija je past (aporija) za relevantne podsisteme, ki sociosistemom v postsocialistični tranziciji omogočajo učinkovito krmiljenje. Ti sociosistemi so namreč neprenehoma v nevarnosti, da podležejo sirenskemu klicem, redundantnim (preobilnim) multiplikacijam novih kompleksnosti, pa tudi osiromašujočim redukcijam že dosežene ravni diferenciacije kompleksnosti.

2. Zakon morfogeneze sociosistemov-v-tranziciji

Opirajoč se na do sedaj zbrana empirična dejstva in fenomenološko razodeto bistvo kardinalnih tranzicijskih fenomenov, menimo, da že zdaj razpolagamo z dovolj trdnimi razlogi za formulacijo družbenozgodovinske pravilnosti, ki odločno vpliva na njihovo strukturo, ter profilira in determinira dinamiko takega arhetipa sodobnih družbenih procesov. Zakon morfogeneze še-ne-sistemov v postsocialistični tranziciji se, skratka, glasi:

"Ontogeneza danega posameznega še-ne-sistema na prehodu v razviti sociosistem je pospešena repeticija in strnjena rekapitulacija sistemogeneze modernih zahodnih družb z inherentnim namenom vzpostavljanja izomorfni/homolognih socialnih struktur in homeopatskih dinamik avtoregulacije njihovih visoko-kompleksnih medsystemskih interakcij/ interrelacij ter operacij v sistemskem okolju."

Namesto zaključka – od-ključek

Na tem mestu smo predhodno ugotovitev za zdaj prisiljeni izreči tudi kot – začasno-zadnjo besedo o teh zapletenih rečeh.

K tej problematiki (osvetljeni iz več različnih kotov) se bomo ponovno vrnili ob kaki priložnosti, predvsem ob podrobnejši obravnavi in razlagi osrednjih elementov procesa oblikovanja nehierarhičnega (oz. netotalitarnega) družbenega reda in demokratičnega (oz. evtoritarnega) usmerjanja družbe v kompleksnih socio-zgodovinskih pogojih postsocialistične tranzicije. Jasno je, da do zdaj ni šlo in da tudi tedaj ne bo šlo le za iskanje enostavnega recepta ali magične formule za razreševanje problemskih situacij, katerih značilnost je vse prej kot enostavnost, ampak za vspodbuditev miselnega razkrivanja bistvenih resnic v disku zu pospešene posodobitve družbenih sistemov v tranziciji. Očitno je torej, da tega problema ne jemljemo v navadnem, vsakdanjem, trivialnem pomenu te besede, temveč v izvornem smislu grške besede *to problema*, ki strne v sebi vse tisto pred-vrženo, predloženo, zadano, tisto pred-postavljeno kot varovalo, kot zastor, kot ščit in končno nekaj, kar je vzniknilo pred in ni zgolj izmišljeno.⁸

⁸ "Posebej nenavadno za prvi pogled je," pravi Ivo Urbančič, "da bi bila znanost oz. vse spoznanje tak problem: tisto postavljeno pred kot varovalo, kot zastor, kot bran, kot ščit za nekaj. Takšno se postavi pred spričo nečesa strašnega in nevarnega: se postavi pred tisto tako zaščiteno, zastrto, branjeno, varovanja potrebno tako, da stoji pred strašnim in nevarnim, ki grozi s pogubo. Problem znanosti oz. spoznanja je zato prav tako vprašanje onega – tu še nejasnega – strašnega in nevarnega, ki zadeva Evropo in evropskega človeka" (Ivo Urbančič, 1993; 131–132).

Doc. dr. **Dejan Jelovac** je profesor poslovne etike pri Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in direktor Zavoda Radio Študent v Ljubljani

LITERATURA

- ACKOFF, Russell (1994): *The Democratic Corporation*, Oxford University Press, New York – Oxford.
- ADAM, Frane (1989): Deformirana modernizacija – (realni) socializem med tradicijo in modernostjo, *Družboslovne razprave*, št. 7, Ljubljana.
- (1990): Prispevek Niklasa Luhmanna k razvoju sistemske teorije, *Nova revija*, let. IX, april-julij 1990, št. 96–99, Ljubljana.
- (1994): After Four Years of Democracy: Fragility and Stability, Special Issue of *Družboslovne razprave*, št. 15–16, Ljubljana.
- BAUDRILLARD, Jean (1991): *Fatalne strategije*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad.
- (1991): *Simulakrumi i simulacija*, Svetovi, Novi Sad.
- (1993): *Drugo od istoga*, Lapis, Beograd.
- (1993): *Amerika*, Buddy Books, Beograd.
- (1994): *Prozirnost zla*, Svetovi, Novi Sad.
- (1994): *O zavodjenju*, Oktoih, Podgorica in Grigorije Božović, Priština.
- BECK, Ulrich (1989): Družba tveganja (Predgovor), *Družboslovne razprave*, št. 7, Ljubljana.
- DERRIDA, Jacques (1990): *Bela mitologija*, Bratstvo-jedinstvo, Novi Sad.
- (1995): *Sila zakona – Mistični temelj autoriteta*, Svetovi, Novi Sad.
- FINK, Eugen (1979): *Grundphänomene des menschlichen Daseins*, Verlag Karl Alber, Freiburg/München.
- HABERMAS, Jürgen (1985): *Der philosophische Diskurs der Moderne*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.
- (1976): Können komplexe Gesellschaften eine vernünftige Identität ausbilden? V: *Zur Rekonstruktion des Historischen Materialismus*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.

- HEIDEGGER, Martin (1979): *Sein und Zeit*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
 (1982): *Mišljenje i pevanje*, Nolit, Beograd.
 (1976): *Uvod u metafiziku*, Vuk Karadžić, Beograd.
- HUSSERL, Edmund (1991): *Kriza evropskih nauka i transcendentna fenomenologija*, Dečje novine, Gornji Milanovac.
- JAPP, Klaus (1989): Nova društvena gibanja in kontinuiteta moderne, *Družboslovne razprave*, št. 7, Ljubljana.
- JELOVAC, Dejan (1991): Fenomenologija preobražaja, Naučna njiga, Beograd.
 (1989): *Marks i filozofija modernog doba* – Prilog zasnovanju problemsko-sistemske istorije filozofije, prvi tom, Naučna knjiga, Beograd.
 (1993): Skupinski portret s Persefono, *Razgledi*, št. 18 (1001), Ljubljana.
 (1993): Pamet v mraku pozne moderne, *Razgledi*, št. 7 (990), Ljubljana.
 (1994): Spomini z izleta v bližino konservativizma, *Razgledi*, št. 17 (1024), Ljubljana.
 (1993): Maastrichtski balon, *Razgledi*, št. 14 (1997), Ljubljana.
 (1995): Sistem vs. življenje, *Časopis za kritiko znanosti*, let. XXIII, št. 174, Ljubljana.
- LUHMANN, Niklas (1968): *Zweckbegriff und Systemrationalität*, J. C. B. Mohr / Paul Siebeck, Tübingen.
 (1984): *Soziale Systeme*, Frankfurt am Main.
- LYOTARD, Jean-Francois (1988): *Postmoderno stanje*, Bratstvo-jedinstvo, Novi Sad.
 (1995): *Šta je postmoderna?*, KIZ "Art Preas", Beograd.
- MASTNAK, Tomaž (1991): Vzhodna Evropa po komunizmu: revolucija in demokracija, *Filozofski vestnik*, št. 2, Ljubljana.
- RIEDEL, Manfred (1973): *System und Geschichte*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.
- RIZMAN, Rudi (1989): Problema modernosti in modernizacije v kontekstu teoretične sociologije, *Družboslovne razprave*, št. 7, Ljubljana.
- SIEDER, Reinhard (1991): Struktur - Kultur - Alltag - Erfahrung: Sozialgeschichte in kulturwissenschaftlicher Erweiterung, *Filozofski vestnik*, št. 2, Ljubljana.
- TOMC, Gregor (1994): *Life in Transition From Socialism to Post-Socialism and Beyond*, Special Issue of Družboslovne razprave, št. 15–16, Ljubljana.
- URBANČIČ, Ivan (1993): *Zaratustrovo izročilo I*, Slovenska matica, Ljubljana.
 (1976): *Temelji metode moči*, "Velika edicija Ideje", Beograd.
- VATTIMO, Gianni (1985): *La Fine della Modernità*, Garzanti Editore s.p.a. (prevod v srbsčki) Dani Vatimo
 (1991): *Kraj moderne*, Bratstvo-jedinstvo, Novi Sad.
- ZBORNİK (1988): *Postmoderna – nova epoha ili zabluda*, recenzirali: Gvozden Flego in Nadežda Čačinović-Puhovski, Naprijed, Zagreb.
- WELLMER, Albrecht (1985): *Zur Dialektik von Moderne und Postmoderne*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.
- WILLKE, Helmut (1993): *Sistemska teorija razvitih družb*, Znanstvena knjižnica FDV, Ljubljana.
- WISSER, Richard (1967): *Verantwortung im Wandel der Zeit*. Einübung in geistiges Handeln: Jaspers, Buber, C. F. von Weizsäcker, Guardini, Heidegger, Hase & Koehler Verlag, Mainz.